

Eshatološke teme u »posebnim objavama«. Ukazanja u Fatimi i videnja M. F. Kowalske

Grgo Grbešić*, Edvard Punda**

Sažetak

Govor o »posebnim«, »privatnim« ili »specijalnim objavama« nije lišen ambivalencija, posebno u novije vrijeme. S jedne strane, teološki ih se nerijetko diskreditira, a s druge, mnogi im pristupaju nekritički. U svemu se tome iz vida lako izgubi teološki sadržaj koji one nose i koji zaslužuje biti teološki razmotren, bilo u smislu utvrđivanja teološke istinitosti, bilo u smislu traženja mogućih doprinosa za teologiju. Polazeći od ukazanja u Fatimi i videnja M. F. Kowalske, ovaj se rad posebno bavi eshatološkim temama prisutnima u tim dvjema konkretnim »posebnim objavama«. Donoseći na poseban način eshatološke teme navedenih »posebnih objava«, u ovom se radu pokušava pokazati teološka relevantnost »posebnih objava«. Upravo one mogu pomoći prikladno komunicirati govor o raj, paklu i čistilištu suvremenom čovjeku.

Gljučne riječi: »Posebna objava«, Fatima, Milosrdni Isus, teologija, eshatologija, vjera

Uvod

Od svih kršćanskih istina, vjericima je vjerojatno najteže egzistencijalno uprisutniti istine koje spadaju u okvir eshatologije. Potraga za plodonosnim govorom o tim temama predstavlja nemali zadatak i za teologiju. Nerijetko je stoga prisutna napast da se odustane od nešto ozbiljnijega i cjelovitijega govora o njima i u samim propovijedima. Istina o osobnome sudu, raj, paklu i čistilištu nije neki dodatak, nekakva zakrpa kršćanskoga pogleda na svijet, nešto što ne bi imalo važnosti za strukturu same vjere. U ovome radu želimo pokazati kako su »posebne objave« jedno od mjesta u kojima su posljednje stvari otrgnute zaboravu te kako nov pogled na eshatologiju može doprinijeti ne samo obnovi interesa

* Doc. dr. sc. Grgo Grbešić, Katedra crkvene povijesti, Katolički bogoslovni fakultet u Đakovu, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Petra Preradovića 17, 31400 Đakovo, Hrvatska. E-pošta: grgo.grbesic@gmail.com

** Dr. sc. Edvard Punda, Centralno Bogoslovno Sjemenište — Split, Zrinsko-Frankopanska 19, 21000 Split, Hrvatska. E-pošta: donedvard@gmail.com

za eshatološke teme, nego i ispravnijemu i otvorenijemu teološkom zalaganju s obzirom na posebne objave.

Najprije će se pojmovno odrediti što je »posebna objava«. Da bi se odredio ispravan odnos »posebne objave« prema javnoj objavi, donose se stavovi Crkve izražene na Drugome vatikanskom koncilu i Katekizmu katoličke Crkve. Prije nego što se utvrde neki kriteriji za utvrđivanje autentičnosti »posebnih objava«, navode se i teološka promišljanja o »posebnoj objavi«, s posebnim osvrtom na K. Rahnera, H. U. von Balthasara i J. Ratzingera.

Izdvojene su dvije »posebne objave« 20. stoljeća koje smatramo reprezentativnima za argument: ukazanja Majke Božje u Fatimi i videnja Milosrdnoga Isusa M. F. Kowalske. One ne samo da obiluju eshatološkim temama, nego su izvršile i značajan utjecaj na duhovnu egzistenciju mnogih vjernika. Na kraju, polazeći od novoga pogleda na eshatologiju, ukazuje se na egzistencijalnu relevantnost i plauzibilnost govora o posljednjim stvarima.

1. Posebne objave u Crkvi — njihovo teološko mjesto i svrha u životu Crkve

1.1. Uporaba pojma »posebnih objava« i njihovo mjesto u Crkvi

»Posebnim«, »privatnim« ili »specijalnim objavama« nazivaju se one objave koje su dane nekomu pojedincu, a ne učiteljstvu Crkve na čuvanje i navješćivanje, zbog čega izravno ne obvezuje sve vjernike.¹ K. Rahner ističe da se »posebne objave« ne tiču samo pojedinaca i njihovoga duhovnog života nego i velikoga dijela Crkve. »Moramo, dakle, govoriti o 'posebnim objavama' koje se ne tiču samo pojedinca i njegovog duhovnog života. Iako su 'posebne objave', usmjerene su preko onih koji ih neposredno primaju prema Crkvi ili barem njezinom većem dijelu.«² Na stav teologa koji zanemaruju posebne objave smatrajući ih nebitnima u odnosu na javnu objavu, K. Rahner se pita: »Kako može biti 'bez važnosti' ono što Bog objavljuje?«³

Razlog za obezvrjeđivanje i indiferentizam teologa prema »posebnim objavama« H. U. von Balthasar vidi u njihovome stavu koji se temelji na trima najviše prisutnim tvrdnjama. Teolozi ih odbacuju jer smatraju da su one: često nesigurne i jednostavno pogrešne (1); ne obvezuju nikoga na prihvaćanje (2); sve bitne istine prisutne su u nauku i vjeri Crkve (3). Balthasar se stoga pita: »Zašto Bog neprestano pristaje na takvo djelovanje koje ne treba biti saslušano od Crkve?«⁴ I. Dugandžić, pozivajući se upravo na Balthasara, smatra da se u teolo-

1 Usp. K. Rahner - H. Vorgrimler, *Teološki rječnik*, Đakovo, 1992., 452-453.

2 Usp. K. Rahner, *Visioni e profezie. Mistica ed esperienza della trascendenza*, Milano, 1995., 43.

3 *Isto*, 50.

4 H. U. von Balthasar, *La vita, la missione teologica e l'opera di Adriene von Speyer*. Prema A. Suh, *Le rivelazione private nella vita della Chiesa*, Bologna, 2000., 168.

giji dogodio pomak. Teologija se više bavi čovjekom nego Bogom, ovozemnom, a ne onozemnom stvarnošću. U takvoj duhovnoj atmosferi ukazanja, videnja i neobične pojave a priori dobivaju negativnu kvalifikaciju. »Neobične pojave se poistovjećuju s patološkim stanjem i njihovo se tumačenje prepušta psihologiji i parapsihologiji.«⁵

Posebne objave, kao ni mnoge druge teološke teme, nisu lišene pluralizma teoloških pristupa, vrednovanja i tumačenja. Tako primjerice, s obzirom na stupanj obvezatnosti posebnih objava (videnja, ukazanja, proroštava) raspon stavova i učenja seže od obvezatnosti *de fide divina* (F. Suarez, K. Balić i K. Rahner), pa do samog prihvaćanja *de fide humana* (Y. Congar i drugi) te do jednostavnoga toleriranja tih događaja ili čak do odbijanja posebnih objava i poruka.⁶

Temelj teološkoga razumijevanja posebnih objava uvijek će biti njihov ispravan smještaj u odnosu na jedinstvenu Objavu sadržanu u Pismu i Predaji. Sa strane crkvenoga učiteljstva, teološki status posebnih objava uvijek je promatran u tome kontekstu. Ovo je, smatra kardinal Ratzinger u *Teološkom komentaru* koji je napisao uz *Fatimsku poruku*, kategorija kojoj se mora dodijeliti poruka Fatime. Mi bismo opravdano dodali toj kategoriji i poruke upućene sestri Faustini Kowalskoj.⁷

O tome eksplicitno govori i Katekizam Katoličke Crkve: »Tijekom stoljeća bilo je takozvanih 'privatnih' objava. Neke od njih je priznao crkveni autoritet. One ipak ne pripadaju u polog vjere. Uloga im nije da 'poboljšaju' ili 'upotpune' konačnu Kristovu objavu, nego da pomognu da se od nje u određenom povijesnom razdoblju potpunije živi. Pod vodstvom crkvenog učiteljstva osjećaj vjernika znade razlučiti i prihvatiti ono što je u takvim objavama Crkvi istiniti poziv Krista ili njegovih svetaca. Kršćanska vjera ne može prihvatiti 'objava' koje bi htjele nadići ili ispraviti objavu koja je u Kristu dovršena. Toga ima u nekršćanskih religija, a i u nekih sekta koje se na takvim 'objavama' zasnivaju.«⁸ Iako se Katekizam tek u jednom broju izjasnio o odnosu posebnih i javne Objave, svojim je pristupom pružio dovoljno jasne kriterije teološkoga vrednovanja. Posebna objava ne može ispravljati konačnu objavu u Isusu Kristu niti je nadopunjavati. Ona je u službi javne objave te se mora slagati s njom i biti istinita. Posebne objave daju impulse za novo djelovanje Crkve u određenoj situaciji te služe kao poticaj autentičnoga kršćanskog življenja, osobito u teškim vremenima.

Kardinal Ratzinger navodi dvije temeljne stvari koje ovakav pristup posebnim objavama osvjetljava. Prvo, autoritet posebnih objava bitno se razlikuje od au-

5 I. Dugandžić, Ukazanja, videnja, objave. Teološka mogućnost i značenje tih nesvakidašnjih pojava, *CuS* 17 (1983) br. 3, 226.

6 Usp. D. Moro, Objava i objave. Teološko vrjednovanje »privatnih, posebnih« objava, u: *Objava, objave i ukazanja. Zbornik radova međunarodnoga znanstvenog skupa Split, 26. i 27. listopada 2006.*, N. A. Ančić — N. Bižaca (prir.), Split, 2007., 141.

7 Usp. Joseph card. Ratzinger, *Commento teologico*, u: *Congregazione per la dottrina della fede*, Il messaggio di Fatima, u: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20000626_message-fatima_it.html (preuzeto 10. svibnja 2013.)

8 *Katekizam Katoličke crkve*, Zagreb, 1994., br. 67.

toriteta konačne javne Objave. U potonjoj ustvari sam Bog govori kroz ljudske riječi i posredovanje u živoj zajednici Crkve te ona stoga zahtijeva vjeru u Boga i njegovu riječ koja je drukčija od bilo koje druge ljudske vjere, povjerenja ili mišljenja. Drugo, posebna je objava na pomoć ovoj vjeri i pokazuje svoju vjerodostojnost upravo u tome da vodi i usmjerava prema konačnoj javnoj Objavi. Takva poruka može biti istinska pomoć u razumijevanju Evandjelja i njegovom potpunijem provođenju u život u određenome povijesnom trenutku pa se ne bi trebala zanemarivati.⁹

1.2. Kriteriji autentičnosti i svrhovitost posebnih objava

Temeljni kriterij istinitosti i prihvatljivosti posebnih objava već se mogao iščitati na temelju njihovoga odnosa prema javnoj Objavi. Sadržaj posebne objave mora dakle biti u skladu s Božjom riječju i pologom vjere.

Kongregacija za nauk vjere izdala je 1978. naputak koji sadrži norme za vrednovanje prijavljenih ukazanja.¹⁰ S obzirom na kriterije, može se govoriti o onima koji se odnose na sadržaj — to su kristološki i ekleziološki kriteriji. Antropološki kriteriji odnose se na vjeru, psihološku i psihičku ravnotežu vidioca i poslušnost crkvenim vlastima. Treći kriterij odnosi se na plodove i nadnaravne znakove.¹¹ Ovi učinci, iako pozitivni i plodni, ne moraju uvijek biti mjerilo i kriterij.¹²

Spomenuti naputak iz 1978. dijeli kriterije na pozitivne i negativne. S obzirom na sadržaj same objave, kao kriterij ističe se njihova sukladnost s teološkim doktrinama, njihova duhovna istinitost i izuzeće od svih pogrešaka. Zatim, kao kriterij navodi se i zdrava pobožnost koju objave potiču i duhovni plodovi koje donose (posebno duh molitve, obraćenje, znakove ljubavi, itd.). Naglašava se također kako je važno uzeti u obzir ove kriterije, bilo da su pozitivni ili negativni, kao indikativne standarde, a ne kao konačne argumente i proučiti ih u njihovoj pluralnosti i povezanosti s drugim kriterijima.

U *teološkome komentaru* kardinal Ratzinger kao kriterij za istinu i vrijednost posebne objave ističe prvenstveno njezinu »usmjerenost na samoga Krista. Kada nas vodi daleko od njega, kad postane neovisna o njemu ili se čak predstavlja kao drugi i bolji plan spasenja, važnija od Evandjelja, onda sigurno ne dolazi od Duha Svetoga, koji nas vodi sve dublje u Evandjelje, a ne sve dalje od njega«. To ipak ne znači da privatna objava neće ponuditi nova težišta ili dovesti do novih oblika pobožnosti ili produbiti i proširiti starije oblike. Može se dodati da posebne objave često proizlaze iz pučke pobožnosti i ostavljaju svoj pečat na njoj,

9 Usp. Joseph card. Ratzinger, *Commento teologico...* (Vidi gore bilješku br. 7)

10 Dokument je potpisao ondašnji prefekt Franjo kardinal Šeper. Iako dokument nije službeno predstavljen javnosti, neslužbenim engleskim prijevodom postao je dostupan u knjizi: Joachim Boufflet — Philippe Boutry, *Un dans le ciel Signe*, Pariz, 1997., 396–99. Dokument je u engleskom prijevodu dostupan na: http://www.miraclehunter.com/marian_apparitions/discernment/1978_CDF.html (preuzeto 11. svibnja 2013)

11 Usp. A. Suh, *Le rivelazione private nella vita della Chiesa*, Bologna, 2000., 253–264.

12 Usp. D. Moro, *Objava i objave...*, 135.

dajući joj nov impuls i otvarajući put za njezine nove oblike. Ovaj kriterij također ne isključuje da će posebne objave imati utjecaj i na liturgiju, kao što je vidljivo primjerice u blagdanima Tijelova i Presvetoga Srca Isusova. S jedne točke gledišta, odnos između Objave i posebne objave odražava se u odnosu liturgije i pučke pobožnosti: liturgija je kriterij, to je živi oblik Crkve kao cjeline koja se hrani izravno iz Evandjelja.¹³

Nužno je stoga promatrati ulogu posebnih objava u odnosu na vjeru, polazeći od teologije znakova. Naša vjera nije savršena nego je često lomljiva, slaba i ugrožena te zato mora biti hranjena i podupirana znakovima Božje prisutnosti. Kao što su se u biblijskoj povijesti događali izvanredni znakovi, tako se događaju i u povijesti Crkve. Danas je najveći dio vjernika izgubio osjećaj za redoviti put (pohadanje mise, ispovijed je u pojedinim europskim zemljama gotovo nestala), ali zato znaju doživjeti radikalnu promjenu upravo preko posebnih objava. Ukazanja i ozdravljenja u Lourdu, poziv na pokoru iz Fatime i širenje Božanskoga milosrđa mnoge su doveli do vjere. Gledano apologetski, ukazanja su u suprotnosti s racionalizmom koji niječe nadnaravno u povijesti spasenja. Za papu Pija X., ukazanja u Lourdu znak su aktualnoj ljudskoj nevjeri.¹⁴

Brojna ukazanja u posljednjim stoljećima dio su Božjega plana kojim On Crkvi daje vjerodostojnost i pomoć pred brojnim poteškoćama u njezinoj spasenjskoj zadaći. Nijedno ukazanje nije neophodno za vjeru, ističe kardinal Ratzinger, ali »ne možemo zabraniti Bogu da govori u ovom našem vremenu, preko jednostavnih osoba i preko nesvakidašnjih znakova, koji govore o nedostatku kulture koja dominira, obilježene racionalizmom i pozitivizmom. Pojave koje je Crkva službeno odobrila — prije svega Lourdes i Fatima — imaju svoje određeno mjesto u razvoju Crkve u 19. i 20. stoljeću. Između ostalog pokazuju da Objava — iako jedinstvena, zaključena i nenadmašiva — nije mrtva stvar, već je živa i vitalna. Ostalo [...] znak je našeg vremena jer se marijanske 'objave' umnožavaju po cijelom svijetu.«¹⁵

1.3. Pastoralna svrha i eshatološki naglasci posebnih objava

Budući da »posebne« objave pomažu vjernicima otkriti ljubav Božju, vrijednost molitve, probuditi duh kajanja i učestalo primanje sakramenata, postaje jasno da je njihova uloga i pastoralna. Čin vjere sastoji se u poznavanju sadržaja božanske objave, ali i u poslušnosti tj. podvrgavanju volji Božjoj. Bog slobodno preko pojedinih osoba šalje svoje nadnaravno svjetlo, ne da bi donio nov nauk nego da bi vjernici prakticirali postojeći. Videnje M. M. Alacoque »Srca Isusova« ili M. F. Kowalske »Božanskoga milosrđa« nastoji probuditi svijest o onim istinama koje se već nalaze u Evandelju.

Isusove riječi »obratite se, približilo se Kraljevstvo Božje« među glavnim su temama posebnih objava. U prvome ukazanju u Fatimi, 13. svibnja 1917. Ma-

13 Usp. Joseph card. Ratzinger, *Commento teologico...* (Vidi gore bilješku br. 7)

14 Usp. A. Suh, *Le rivelazione private nella vita della Chiesa...*, 171.

15 J. Ratzinger — V. Messori, *Razgovor o vjeri*, Split, 2001., 102–103.

rija je pitala djecu: »Hoćete li prikazati Bogu sva trpljenja koja vam želi poslati kao zadovoljštinu za grijehе kojima je uvrijeđen i kao molitvu za obraćenje grešnika?«¹⁶

Na taj način, učestali pozivi na pokoru prirodno vode razum da razloge za njih pronade u aktualnoj čovjekovoj situaciji koju karakterizira gubljenje svijesti o grijehu te, posljedično, i zaborav eshatoloških tema. Isus je sestri Faustini Kowalskoj poručio da na prvi dan devetnice *Božanskomu milosrđu* čini sljedeće: »Privedi Mi danas cijelo čovječanstvo, ali posebno sve grešnike i uroni ih u more Mojeg milosrđa. Time Me tješiš u Mojoj gorkoj žalosti, u koju Me utapa gubitak duša.«¹⁷ »Neprestano moli krunicu [Božanskoga milosrđa] koju sam te naučio. Ma tko je god bude molio, doživjet će u svom smrtnom času Moje veliko milosrđe.«¹⁸

Pastoralna uloga objava nije međutim neovisna o doktrinarnim vidovima objava, nego ih na neki način pretpostavlja. Tako u posebnim objavama eshatološki naglasci objava — videnja raja, pakla i čistilišta — stoje u dijalektici s pastoralnim naglascima — poziv na pokoru, obraćenje i sakramente. Ovakva je dijalektika teološki razumljiva budući da je život vjere (*ortopraksa*) neodvojiv od sadržaja vjere (*ortodoksija*). Nerijetko ova dijalektika iznjedri i sasvim određenu pobožnost koja na neki način sve sintetizira, kao što je primjerice poseban molitveni zaziv koji je Marija objavila u Fatimi tražeći da se moli na kraju svake desetice krunice¹⁹ ili Krunica Božjega milosrđa i liturgijski spomen Božjega milosrđa.²⁰

Ukazanja u Fatimi i Krakowu, ali i druga, posebno ističu kršćanski nauk koji je zanemaren — eshatologiju tj. posljednje stvari. Ona govore o čistilištu, raj u paklu. Teologija je dvadesetoga stoljeća, kao i vjernička svijest, pomalo zanemarila upravo ove bitne elemente nauka Crkve. Pojedina pak pitanja iz eshatologije ne samo da su zanemarena u teologiji, nego se ponekad i niječe crkveni nauk o tim istinama vjere.²¹

16 A. A. Borelli, *Fatima: Poruka tragedije ili poruka nade*, Zagreb, 2000., 36.

17 M. F. Kowalska, *Dnevnik*, Zagreb, 2006., br. 1212.

18 *Isto*, br. 687.

19 »O moj Isuse, oprosti nam naše grijehе, sačuvaj nas od paklenoga ognja i dovedi u raj sve duše, posebno one kojima je najpotrebnije tvoje milosrđe.«

20 »Uprkos mojoj gorkoj mucij propadaju duše. Dajem im posljednje sidro spasa. To je svetkovina Mojeg milosrđa. Ukoliko ne slave Moje milosrđe, propast će za vječnost.« M. F. Kowalska, *Dnevnik...*, br. 965.

21 Upravo zbog toga Kongregacija za nauk vjere izdala je 1979. godine pismo u kojem upozorava na spomenuta eshatološka pitanja. Kongregacija naglašava kako su aktualne sinode, posvećene evangelizaciji i katehizaciji, istaknule da je nužno »ostati posve vjeran temeljnim istinama vjere«. U točki 1. ističe se da Crkva vjeruje u uskrsnuće mrtvih. U točki 7. govori se o nauku Crkve obzirom na postojanje raja, čistilišta i pakla: »Crkva, vjerno prihvaćajući Novi zavjet i Tradiciju, vjeruje u sreću pravednika koji će biti jednom s Kristom. Ona vjeruje da vječna kazna čeka grešnike. Oni će biti lišeni gledanja Boga [...] Ona vjeruje, naposljetku, ukoliko se tiče izabranih i njihovo moguće čišćenje koje prethodi gledanju Boga i potpuno je različito od onih koji su osuđeni.« Sacra Congregazione per la Dottrina della Fede, *Lettera su alcune questioni concernenti l'escatologia*, Roma, 17. maggio 1979, u: *AAS*, 1979, 71, 939–943.

2. Eshatološke teme »posebnih objava« i društveno–crkveni kontekst ukazanja: Fatima i sestra M. Faustina Kowalska

2.1. Fatima²²

2.1.1. Osnovni podatci

Datum: Od 13. svibnja do 13. listopada 1917. godine.

Mjesto: Selo Fatima u Portugalu.

Vidioci: Troje djece: Lucija dos Santos te braća Franjo i Jacinta Marto.

Poruka: Marija traži posvećenje opće Crkve svomu Bezgrješnom Srcu za mir svijeta. Potiče na pokoru i molitvu. Osobito ističe molitvu krunice i primanje sakramenata. Marija je priopćila svoje poruke kako bi vjernici mogli jasno protumačiti tadašnje i buduće događaje.

Društveni i socijalni kontekst:

Rastući ateizam. Nadolazeći fašizam i nacional–socijalizam. Gospa je u Fatimi poručila djeci: »Kako bi to spriječila, zatražit ću da se Rusija posveti momu Prečistom Srcu te, kao zadovoljštinu, svetu Pričest u pet prvih subota u mjesecu. Ako se ispune moji zahtjevi, Rusija će se obratiti i vladat će mir. U suprotnome, [Rusija] će proširiti svoje zablude po svijetu te će doći do ratova i progona Crkve. Dobri će biti mučeni, Sveti Otac mnogo će trpjeti, razni narodi bit će uništeni, no na kraju će moje Prečisto Srce pobijediti. Sveti Otac posvetit će mi Rusiju koja će se obratiti te će svijetu biti podareno razdoblje mira.«²³

Odobrenje:

1931. godine svi portugalski biskupi su posvetili Portugal Bezgrješnomu srcu Marijinu, a papa Pijo XII. 8. prosinca 1942. posvetio je cijelo čovječanstvo Bezgrješnomu Srcu Marijinu. Godine 1944. uveden je blagdan Bezgrješnoga Srca Marijina. Lokalni biskup dopustio je 1932. javno čašćenje BDM u Fatimi.

2.1.2. Eshatološke teme u fatimskim ukazanjima

U trećem ukazanju u Fatimi (13. lipnja 1917.) Lucija je imala viziju pakla. Radi znakovitosti detaljnoga opisa pakla, donosimo ovdje cjelovit izvještaj: »Izgovarajući ove posljednje riječi ponovno je raširila ruke kao dva predhodna puta. Odras [svjetla koje je iz nje zračilo] kao da je prodirao na tlo i mi ugledasmo ognjeno more, a u taj oganj bili su uronjeni vragovi i duše. Izgledale su kao prozirna, crna ili smeđa, žeravica, ugljen u ljudskom obliku. Plivali su u žeravici, a u vis su ih dizali plamenovi koji su iz njih izvicali zajedno s oblacima dima, slični plamenoj baklji. Padali su na sve strane, kao varnice u požaru, bez težine i ravnoteže, dok su se čuli zastrašujući krikovi i bolni uzdasi puni očaja što su

22 Usp. K. Rahner, *Visioni e profezie. Mistica ed esperienza della trascendenza*, 36-37.

23 A. A. Borelli, *Fatima...*, 43–44.

tjerali strah u kosti. Vragovi su se razlikovali od ljudi po stravičnim i odvratnim likovima, u obliku jezivih i nepoznatih životinja koje su, međutim, bile prozirne i izgledale poput žeravice crnog ugljena.«²⁴

Uplašenoj djeci u Fatimi Gospa je odgovorila: »Vidjeli ste pakao kamo odlaze duše jadnih grešnika. Kako bi ih spasio, Bog želi u svijetu ustanoviti pobožnost mome Prečistom Srcu.«²⁵ Majka Božja tražila je da se poslije svake desetice krunice doda posebna molitva: »O moj Isuse, oprosti nam naše grijehе, očuvaj nas od paklenog ognje i dovedi u raj sve duše, osobito one kojima je najveća potreba tvoga milosrđa.«

Značajan je razgovor Lucije i Gospe za vrijeme prvoga ukazanja u Fatimi, 13. svibnja 1917. U njemu se govori o temeljnim eshatološkim iskazima: »nebo« i »čistilište«. Na Lucijino pitanje odakle dolazi, Gospa je odgovorila: »*Dolazim iz neba*« (i Gospa podigne ruku pokazujući prema nebu). Na Lucijina pitanja hoće li ona, Jacinta i Franjo također »doći u nebo«, Gospa je odgovorila potvrdno, za razliku od Marije das Neves za koju je Gospa rekla da će »*ostati u čistilištu do kraja svijeta*«. ²⁶

Opravdano je postaviti pitanje zašto Majka Božja pokazuje djeci pakao, davle i izgubljene duše. Zacijelo ne kako bi preplašila djecu, nego da upozori svijet i Crkvu da osim Kraljevstva Božjega postoji i Kraljevstvo davlovo.²⁷ Isus je govorio i o jednom i o drugom Kraljevstvu. Sažimajući fatimsku poruku, kardinal Ratzinger zaključuje kako je iz toga mjesta upućen »ozbiljan signal koji se suprotstavlja vladajućoj nepromišljenosti, poziv na ozbiljnost života i povijesti, na opasnosti koje prijete čovječanstvu. I kad sam Isus razmišlja o ovome, ne boji se reći: 'Ako se ne obratite, svi ćete propasti' (Lk 13,3). Obraćanje — Fatima to naglašava — potreba je kršćanskoga života. To bi vjernici trebali znati na temelju cijeloga Pisma.«²⁸

2.2. *Sestra M. Faustina Kowalska i Milosrdni Isus — Krakow*

2.2.1. *Osnovni podatci*

Datum: Od 1924. do 1938. godine.

Mjesto: Različiti gradovi Poljske gdje je boravila M. F. Kowalska: Varšava, Krakow, Płock i Vilnius u Litvi.

Vidjelac: Rodena je 1905. pod imenom Helena. Bila je treće dijete u siromašnoj poljskoj obitelji s desetero djece. Papa Ivan Pavao II. proglasio je s. Faustinu blaženom 18. travnja 1993., a svetom u Rimu 30. travnja 2000. godine riječima: »Krist te izabrao da cijelom svijetu naviještaš njegovo nedokučivo milosrđe.«

²⁴ *Isto*, 41–42.

²⁵ *Isto*, 43–44.

²⁶ *Isto*, 35–36.

²⁷ U knjizi *Sjećanja sestre Lucije* sestra Lucija je opisala događaj kada su ona i Jacinta našle Franju prestravljenog, na koljenima i gotovo nesposobnog da su uspravi jer je imao susret s davlom. Usp. *Sjećanja sestre Lucije*, L. Kondor (ur.), Fatima, 2004., 157.

²⁸ J. Ratzinger — V. Messori, *Razgovor o vjeri...*, 101.

Poruka: S. Faustina apostol je Božjega milosrda. Isus ju je nadahnuo da svijetu približi i navijesti Božju ljubav, da izmoli Božje milosrde za cijeli svijet, između ostaloga po novim oblicima štovanja Božjega milosrda koje je Isus preporučio: slika milosrdnoga Isusa s potpisom: *Isuse, uzdam se u Tebe*, svetkovina Božjega milosrda u prvu nedjelju nakon Uskrsa, krunica Božjega milosrda, molitva u sat milosrda (15 h) i širenje štovanja Božjega milosrda. Isus preko Faustine priprema svijet za njegov drugi dolazak pri čemu Božansko milosrde može spasiti svakoga grešnika, samo ako mu se ovaj obrati. Faustina je ostavila svoj dnevnik u kojem je zapisala razgovore i viđenja Gospodina Isusa Krista.

Društveni i socijalni kontekst:

Razdoblje prije najkrvavijega rata u povijesti, Drugoga svjetskog rata. Sama Poljska doživjet će veliko stradanje. U njoj će biti podignuti najstrašniji koncentracijski logori. U Auschwitzu je ubijeno dva milijuna logoraša. Majka Božja je u Fatimi pri završetku Prvoga svjetskog rata najavila još gori, Drugi svjetski rat, ako ne dođe do obraćenja.

Odobrenje:

Kongregacija svetog uficija (Kongregacija za nauk vjere) je 6. ožujka 1959. zabranila širenje sličica i krunica Božjemu milosrdu. Ista kongregacija povukla je zabranu 12. srpnja 1979.

2.2.2. *Eshatološke teme u viđenjima M. F. Kowalske*

Videnje raja

S. Faustina opisuje raj kao izvor sreće koji je nepromjenjiv u svojoj biti. Boga veličaju nebeski duhovi prema stupnju milosti i položaja. Pred Božjom veličinom Faustina nije osjećala strah, nego joj je duša bila ispunjena mirom i ljubavlju. Bog joj je dao spoznati što za njega ima beskrajnu vrijednost. »To je ljubav Božja, ljubav, ljubav i još jednom ljubav.«²⁹ Tek tada je razumjela sv. Pavla koji je rekao: *Što oko ne vidje, i uho ne ču, i u srce čovječje ne ude, to pripravi Bog onima koji ga ljube.* (1 Kor 2,9)

»Danas sam bila duhom u nebu i gledala nepojmljive ljepote i sreću što nas očekuje poslije smrti. Vidjela sam kako sva stvorenja stalno iskazuju Bogu čast i slavu. Vidjela sam koliko je velika sreća u Bogu, koja se izljuje na sva stvorenja, usrećuje ih i kako se sva slava i čast vraćaju od usrećenja k izvoru. Ona prodiru u dubine Božje, promatrajući nutarnji Božji život — Oca, Sina i Duha Svetoga — koji neće nikada shvatiti ili istražiti.«³⁰

Nakon takvoga iskustva Faustina je doživljavala ovozemaljski život kao prognostvo.³¹ U srcu je osjećala sve veću čežnju za Bogom, »umiranje za Njim.«³²

29 M. F. Kowalska, *Dnevnik*, br. 778–779.

30 *Isto*, br. 777.

31 *Pisma svete sestre Faustine*, Zagreb, 2011., br. 80.

32 *Isto*, br. 218.

Pitala se: »Zašto smrt odugovlači s dolaskom k meni?«³³ Za nju je smrt »žučena milost«³⁴, zato se nije bojala smrti.³⁵

Videnje pakla

»Danas me jedan anđeo vodio u ponore pakla. To je mjesto velikih muka. Njegova površina je užasavajuće velika. Vrste muka što sam ih vidjela su sljedeće: prva muka koja čini pakao je gubitak Boga; druga — trajno predbacivanje savjesti; treća — ta se sudbina neće više nikada promijeniti; četvrta muka — vatra, što prolazi dušom, ne razarajući je; to je užasna muka; to je čisto duhovna vatra zapaljena Božjom srdžbom; peta muka — stalna tama i užasno zagušljivi miris; premda je tamno đavli se uzajamno vide i proklinju dušu; oni vide svo zlo drugih i također svoje vlastito; šesta muka — neprestano sotonino društvo; sedma muka je užasni očaj, mržnja prema Bogu, hule proklinjanje, psovanje. To su muke koje zajednički trpe svi prokleti. [...] O ovom pišem na Božju zapovijed, da se ne može izgovoriti ni jedna duša da nema pakla, ili da tamo nitko nije bio i ne zna kako je tamo.

Ja, sestra Faustina, bila sam po Božjoj zapovijedi u bezdanim pakla da bih izvjestila dušama i posvjedočila da postoji pakao. Sad o tome ne mogu govoriti, jer imam Božju zapovijed to pismeno ostaviti. Đavli me jako mrze, ali po Božjoj zapovijedi moraju me slušati. Što sam napisala oskudna je slika onog što sam vidjela. Jedno sam mogla zamijetiti, tamo su većinom duše koje nisu vjerovala u postojanje pakla. Kada sam došla k sebi, nisam se mogla odmoriti od užasa, kako duše tamo jako trpe. Stoga još srdačnije molim za obraćenje grešnika. Bez prestanka vapim Božjem milosrđu za njih.«³⁶

Videnje čistilišta

S. Faustina u svome *Dnevniku* opisuje razgovor s dušama u čistilištu.³⁷ U devetnici Božanskomu milosrđu, koju je Isus dao Faustini, osmi se dan Kristu donose duše koje se nalaze u čistilištu. Te duše ostvaruju zadovoljštinu Isusovoj pravednosti. Po molitvi ovozemaljske Crkve duše u čistilištu primaju olakšanje.³⁸ Upravo zbog toga joj je Isus rekao da putem molitve često odlazi u čistilište jer je tamo jako potrebna.³⁹

»Ugledah anđela čuvara koji mi je zapovjedio slijediti ga. Iznenada nadoh se na maglovitom i vatrom ispunjenom mjestu gdje trpe mnoge duše. Te duše žarko mole, ali ipak ne mogu za sebe, samo im mi možemo pomoći. Plamenovi koji su oko njih izgarali nisu me dodirivali. Moj anđeo čuvar nije me napuštao ni

33 *Isto*, br.171.

34 *Isto*, br. 218.

35 *Isto*, br. 278.

36 M. F. Kowalska, *Dnevnik*, 229.–230., br. 741.

37 *Isto*, 170, br. 515; 171, br. 518–520.

38 *Isto*, 335, br. 1226.

39 *Isto*, 463., br. 1738.

za trenutak. Upitala sam duše koja im je najveća patnja. Složno mi odgovoriše da im je najveća patnja — čežnja za Bogom. Vidjela sam Majku Božju kako posjećuje duše u čistilištu. Duše nazivaju Mariju 'Zvijezdom mora'. Ona im donosi ublaženje. Htjela sam više s njima razgovarati, ali mi je anđeo čuvar dao znak da podemo. Dodosmo iza vrata ove tamnice pune patnje. Čula sam nutarnji glas koji mi govoraše: 'Moje milosrđe to ne želi, ali to zapovijeda pravda'. Otada održavam usku povezanost s trpećim dušama.«⁴⁰

3. Eshatološke teme posebnih objava i novi pogled na eshatologiju

Nije potrebno ovdje izložiti sustavni nauk o raj, paklu i čistilištu. Cilj nam je, kao svojevrsni teološki epilog, ukazati na teološku važnost i egzistencijalnu relevantnost teme. Naime, govor o *posljednjim stvarima* uvijek je i govor o čovjeku: one ga se tiču, one ga potiču, ali one ga i određuju u konkretnome življenju.

3.1. Eshatologija kao bitna dimenzija vjere

U *Uvodu* u dokument Kongregacije za nauk vjere, *Aktualne eshatološke teme*, tada kardinal Ratzinger piše kako je suvremena teologija ponovno otkrila eshatologiju kao bitnu dimenziju kršćanskoga otajstva⁴¹. Ratzinger u prvome redu spominje Hansa Ursa von Balthasara čija se kritika teologije s kraja prve polovice prošloga stoljeća, koju švicarski teolog karakterizira kao vrijeme zaborava eshatologije, može s pravom smatrati početkom novoga pogleda na posljednje stvari⁴². S ponovno otkrivenim interesom za eshatologiju rada se teologija koja izbjegava stari skolastički pristup eshatološkim temama, usredotočen na izlaganje eshatoloških tema. I sama promjena prijašnjega imena teološkoga traktata *De novissimis* u *Eshatologija* pokazuje kako se ne radi o stvarnostima koje su potpuno nove u odnosu na zemaljsku egzistenciju. Eshatologija se smješta u cjelokupnost kršćanskoga otajstva, a egzistencija vjere u hod koji ima svoje ispunjenje u Isusu Kristu. »Eshatologiji, prema tome, nije prvotni cilj određivati mjesta u onostranosti, niti objektivistički ili u obliku neke reportaže objašnjavati posljednje čovjekove stvari (K. Rahner), kako bi se zadovoljila ljudska znatiželja, jer bi posljedica toga bio gubitak osjećaja za otajstvo. Njezin je cilj pokazati dija-

40 *Isto*, 12.–13., br. 20.

41 J. Ratzinger, *Introduzione*, u: *Congregazione per la dottrina della fede, Temi attuali dell'escatologia*, Città del Vaticano, 2000., 9.

42 Ovdje je dovoljno istaći dva nezaobilazna priloga dvojice velikih teologa dvadesetog stoljeća: H. U. von Balthasar, *Eschatologie*, u: J. Feiner — J. Trütsch — F. Böckle (prir.), *Fragen der Theologie heute*, Einsiedeln, 1957., 403–421. K. Rahner, *Theologische Prinzipien der Hermeneutik eschatologischer Aussagen*, u: *Isti, Schriften zur Theologie IV*, Einsiedeln, 1960, 401–428 (hrv. prijevod: K. Rahner, *Teološki principi hermeneutike eshatoloških iskaza*, u: *Isti, Teološki spisi. Izbor*, Zagreb, 2008., 469–497). U recenziji knjige H. U. von Balthasara, *Eschatologie in unserer Zeit. Die letzten Dinge des Menschen und das Christentum*, Einsiedeln, 2005., Ivica Raguž donosi kratki popis najvažnijih Balthasarovih eshatoloških priloga, *Služba Božja* 46 (2006) br. 2, 225–230.

lektiku kontinuiteta i diskontinuiteta između povijesti i meta-povijesti, između zemaljskih događaja i njihove konačnosti.«⁴³

Zasigurno velik doprinos obnovi eshatologije dao je i Drugi vatikanski koncil, posebice u konstitucijama *Lumen Gentium* i *Gaudium et Spes*⁴⁴, ali i postkoncilski tekstovi papa, drugi dokumenti spomenute Kongregacije, kao i sustavno izloženi nauk u *Katekizmu Katoličke Crkve* (posebno br. 1020–1050). Možda se novi pogled na eshatologiju najbolje može iščitati iz govora o eshatološkoj naravi Crkve kojem je posvećeno sedmo poglavlje konstitucije *Lumen Gentium*. Tu se naime pokazuje kako su »posljednje stvari« smještene u cjelokupni život Crkve i određuju njezin životni hod.⁴⁵

Upravo zato što *posljednje stvari* ne postoje same za sebe, i eshatologija kao sastavni dio teologije vezana je uz ostale teološke discipline. Neki smatraju da upravo eshatologija treba prožimati čitavu teologiju, tako da i način teološkoga promišljanja bude eshatološki prožet.⁴⁶ U svakom slučaju, ovdje je najvažnije naglasiti da je nov pogled na eshatologiju učinio da se eshatološka dimenzija kršćanstva otme zaboravu.

3.2. *Raj i pakao: već da i još ne*

Iako raj i pakao nisu jedine posljednje stvari, za trenutak ćemo se zaustaviti samo na njima jer su jedine posljednje stvari kojima Crkva u svome naučavanju potvrđuje ne samo opstojnost nego i vječnost⁴⁷. Sabirući mnoge izjave crkvenoga učiteljstva, *Katekizam Katoličke crkve* jasno i kratko izlaže što se događa s čovjekom neposredno nakon smrti: »Svaki čovjek već od časa smrti, u posebnom sudu koji mu život stavlja u odnos prema Kristu, prima u svojoj besmrtnoj duši vječnu nagradu ili kaznu: ili treba proći kroz čišćenje, ili će neposredno ući u nebesko blaženstvo, ili će se odmah zauvijek osuditi.« (br. 1022) A u posebnom članku o paklu nalazimo i objašnjenje »kako se zaslužuje« ova posljednja mogućnost: »Umrijeti u smrtnom grijehu, a da se čovjek za nj nije pokajao i prihvatio milosrdnu ljubav Božju, znači, po svom slobodnom izboru, ostati zauvijek odijeljen od njega. To upravo jest stanje konačnog samo-isključenja iz zajedništva s Bogom i s blaženicima, koje označujemo riječju 'pakao'« (br. 1033).

Makar se u teologiji dogodio veliki pomak s obzirom na eshatologiju, čini se da konkretnoj egzistenciji posljednje stvari nisu ništa više od konačnoga dovršetka/ispunjenja. Papa Benedikt XVI., u svojoj enciklici *Spe salvi* opisuje raj i pakao ne samo kao stvarnosti onkraj ovozemne egzistencije ili kao dovršenje egzistencije koja je već započela, nego i raj i pakao prožimaju čovjekovu egzistenciju na način

43 T. Stancati, Eshatologija, u: Razni autori, *Enciklopedijski teološki rječnik*, Zagreb, 2009., 275..

44 Posebno *LG* br. 48–51 i *GS* br. 38–39.

45 Naslov sedmog poglavlja, »Eshatološki značaj putujuće Crkve i njezino sjedinjenje s nebeskom Crkvom«, ukazuje na jedincatost kršćanskog otajstva, njegovu nutarnju neodvojivost i neprolaznost.

46 Usp. A. Nitrola, *Trattato di escatologia 2. Pensare la venuta del Signore*, Cinisello Balsamo (MI), 2010.

47 Za razliku od smrti i posljednjeg suda.

da svaki čovjek u svojim iskustvima, na ovaj ili onaj način, živi i raj i pakao⁴⁸. Ako čovjek živi raspoloživost za Boga i otvorenost prema drugima, onda već u svome iskustvu živi predokus raja, zajedništva s Bogom i drugima. Međutim, ako se čovjek zatvara za Boga i druge, ako u njemu nestaje ljubavi, onda živi ono što se podrazumijeva riječju *pakao*⁴⁹.

Čovjek je stvoren s jednim konačnim ciljem/smislom: vječno zajedništvo s Bogom. Zato je u čitavome svome hodu u svemu upućen na vječnost i samo je vječnost sposobna odgovoriti na puni smisao čovjekova postojanja. Naravno, ne bilo kakva vječnost. Vječnost s Bogom, koja se naziva rajem, jedina je u stanju rasvijetliti tko je čovjek, koji je njegov konačni smisao i dati mu konačno ispunjenje. Pakao ne može biti odgovor na dinamizam povijesti spasenja, dovršenje čovjeka kao osobe. Zanimljivo je promišljanje Renza Lavatorija o stanjima koja karakteriziraju svu dramatičnost pakla. Po njemu, to su frustracija, očaj i samoća⁵⁰. Ta stanja svakako ne mogu biti ona stanja koja odgovaraju ispunjenju čovjeka. Čovjek dosiže svoje konačno ispunjenje samo u odnosu s Bogom koji je izvor života i na čiju je sliku stvoren. Postojanje bez Boga zapravo je postojanje u kojem nestaje čovjekovo biti–osoba⁵¹.

3.3. Kompatibilnost čistilišta i kršćanske vjere

Istine o raj i paklu vezane su uz istinu o čovjeku i postaju joj najkompetentniji tumač. Čovjek je stvoren iz ljubavi i u potpunosti se ostvaruje samo ako pozitivno odgovori na Božju ljubav objavljenu u Isusu Kristu. K tome i baš zbog toga, govor o posljednjim stvarima treba biti i govor o grijehu. Potpuno/konačno ostvarenje čovjeka ne može se dogoditi bez oprostjenja grijeha koje je objektivno ostvario Isus Krist. Gledano iz perspektive pojedinca, oprostjenje grijeha je proces za koji se čovjek grešnik slobodno odlučuje u svome hodu prema konačnome ispunjenju u eshatonu u kojem će čovjek biti potpuno sjedinjen s Bogom i drugima. Zato je govor o čistilištu potpuno u skladu s kršćanskom vjerom⁵². Ona je

48 Usp. *Spe Salvi*, 45–46.

49 »Slike kojima nam Sveto Pismo predstavlja pakao moraju biti ispravno rastumačene. One pokazuju potpunu frustraciju i prazninu života bez Boga. Pakao, više nego neko mjesto, podrazumijeva stanje u kojem se nalazi onaj koji se slobodno i konačno udaljava od Boga, izvora života i radosti. [...] Stoga se 'osuda' ne može pripisati Božjoj inicijativi, jer on u svojoj milosrdnoj ljubavi ne može željeti nego spasenje svih bića koja je stvorio.« Papa Ivan Pavao II., *Opća audijencija*, srijeda 28. srpnja 1999. Cijela kateheza se može vidjeti na: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/audiences/1999/documents/hf_jp-ii_aud_28071999_it.html

50 R. Lavatori, *Il Signore verrà nella gloria. L'escatologia alla luce del Vaticano II*, Bologna, 2007., 150–157.

51 Zato J. Ratzinger u svome djelu *Dogma i navještaj*, govori o davlu kao ne–osobi: »Ako se pitamo je li davao osoba, trebalo bi ispravno odgovoriti da je on ne–osoba, razgradnja, raspad osobe, te mu je stoga svojstveno da nastupa bez lica«. J. Ratzinger, *Dogma i navještaj*, Zagreb, 2011., 230.

52 »S ovim je sada razjašnjeno kršćansko tumačenje naravi čistilišta: ono nije neka vrsta onostranog koncentracijskog logora (kao što je to za Tertulijana), gdje bi čovjek morao iskupiti kazne koje bi mu bile određene na više ili manje pozitivistički način. Ono je zapravo nužni proces duhovne preobrazbe čovjeka, koje ga čini sposobnim da bude blizu Kristu, blizu Bogu i da se sjedini s čitavim *Communio sanctorum*«. J. Ratzinger, *Eschatologie — Tod und ewiges Leben*, Regensburg, 1977., 188.

uvijek dinamizam, hod prema potpunome sjedinjenju s Bogom u Isusu Kristu. Ovdje je zanimljivo tumačenje čistilišta koje daje J. Gnilka a preuzima J. Ratzinger, kada govori o ognju koji pročišćava čovjeka. Oganj je, prema Gnilki, sam Isus Krist koji preobražava čovjeka i suobličuje ga svomu slavnom tijelu (usp. Rim 8,29; Fil 3,27)⁵³.

3.4. Etički zahtjev novoga pogleda na eshatologiju

Iz do sada rečenoga može se zaključiti da eshatologija određuje čovjekovu egzistenciju ne samo jer je *eshaton* krajnje čovjekovo odredište, nego i jer je ljudska egzistencija duboko prožeta *posljednjim stvarima*. U ovome kontekstu treba iščitavati etički zahtjev koji proizlazi iz govora o raj i paklu.

Teologija je pozvana uvijek iznova pronalaziti duboku vezu između eshatoloških stvarnosti i kršćanske egzistencije, vodeći računa da se to promišljanje oslobodi moralizma i zastrašivanja. Naravno, to ne znači zanemarivanje ili umanjivanje moralnoga zahtjeva koji je svojstven kršćanskoj vjeri. Postojanje raja i pakla i njihova vječnost ukazuju na to kako i koliko Bog poštuje ljudsku slobodu. Ona se uvijek veže uz odgovornost: »izjave Svetoga pisma i učenje Crkve o paklu jesu *poziv na odgovornost*, kojom čovjek mora svoju slobodu upotrijebiti u cilju svoje vječne sudbine. Istodobno su hitan *poziv na obraćenje*« (KKC 1036).

Etički je zahtjev koji proizlazi iz eshatologije u tome da se mijenja perspektiva čovjekova djelovanja. Sve što činimo odnosi se na vječnost i čovjek se već sada svojim djelovanjem usmjerava, opredjeljuje za vječnost. Istinska obnova svijeta treba se temeljiti na eshatologiji, inače uvijek postoji opasnost da se cjelokupna stvarnost, a time i čovjekovo usmjerenje, svede na vidljivo i opipljivo⁵⁴. Upravo bi stoga govor o »posljednjim stvarima« trebao biti govor kršćanske nade i govor o kršćanskoj nadi. Eshatologija je u svojoj naravi uvijek teologija nade⁵⁵. Moglo bi se dodati da je kršćanska vjera samo ona koja je čitana i tumačena hermeneutikom nade.

Zaključak

Prema nauku katoličke Crkve, objava u Isusu Kristu konačna je. Nijedna druga objava ne može izmijeniti plan spasenja. Završetkom javne objave nije prestalo djelovanje Presvetoga Trojstva u povijesti spasenja. U toj povijesti Bog intervenira jer želi aktualizirati svoj spasenjski plan. Promatranje objave samo

53 O tome: J. Ratzinger, *Eschatologie — Tod und ewiges Leben*, Regensburg, 1977., 186–187. Na to se osvrće i u Enciklici *Spe Salvi*, br. 47.

54 Zasigurno je zaborav eshatologije — koja je u samoj biti kršćanstva i najdublje vezana uz ljudsku narav — doprinio da je moderni čovjek sve više ustrajao i ustraje u traženju i gradnji lažnih rajeva na zemlji, a otkupljenje se više ne očekuje od vjere nego od onoga što ti rajevi nude. Usp. *Spe Salvi* 16–23.

55 O tome dobro svjedoči cjelovit naslov: J. Moltmann, *Teologija nade. Istraživanja o utemeljenju i posljedicama kršćanske eshatologije*, Rijeka, 2008.

kao događaja iz prošlosti nedovoljno je. Objava je susret Boga i čovjeka koji se nastavlja i u sadašnjosti. U Crkvi se razlikuje inkarnacijsko–kristološku dimenziju koja je jednom zauvijek dana i kristološko–pneumatološku dimenziju koja jamči novinu i kontinuitet Crkve. Treća božanska osoba, Duh Sveti, pomaže aktualizirati spasenjski plan u promjenjivim povijesnim situacijama. Duh Sveti ne dodaje ništa novo sadržaju konačne objave i ne izmjenjuje Kristov spasenjski plan. Sam Isus obećao je apostolima Branitelja koji će ih uvesti u svu istinu. Prva Crkva imala je snažno iskustvo Duha Svetoga i zato su se u njoj događala viđenja, proroštva, govor u jezicima i čudesa.

»Posebne objave« treba promatrati u kontekstu novoga pogleda na eshatologiju. Dok, s jedne strane, posebne objave na neki način »donose«, uprisutnjuju posljednje stvari u trenucima njihova »zaborava«, s druge strane, nov pogled na eshatologiju pomaže u kritičkome odnosu prema posebnim objavama jer — ukazujući na cjelovitost i nutarnju povezanost kršćanskoga otajstva — smješta njihovo značenje u konkretan život Crkve i zajednički hod prema konačnome ispunjenju.

Eschatological Themes in »Particular Revelations« — The Fatima Apparitions and Visions of M. F. Kowalska

Grgo Grbešić*, Edvard Punda**

Summary

In recent years especially, speech about »particular«, »private« or »special revelations« is not devoid of ambivalence. On the one hand, these are often theologically discredited and on the other hand are approached uncritically by many. In this situation the theological content which they contain and which is deserving of consideration is easily neglected regardless of whether it involves establishing theological truths, or seeking out possible contributions to theology. Setting forth from the Fatima apparitions and the visions of M. F. Kowalska, the paper deals particularly with eschatological themes in these two »special revelations«. Through a unique presentation of the latter, this paper attempts to demonstrate the theological relevancy of »special revelations«. It is precisely these revelations that can help to appropriately communicate speech about Paradise, Hell and Purgatory to modern man.

Key words: »special revelation«, Fatima, Merciful Jesus, theology, eschatology, faith

* A/Prof. Grgo Grbešić, Dr.Sc., Department of Church History at the Catholic Faculty of Theology, Đakovo, Josip Juraj Strossmayer University of Osijek. Address: Petra Preradovića 17, 31400 Đakovo, Croatia. E-mail: grgo.grbesic@gmail.com

** Edvard Punda, Dr.Sc., Central Theological Seminary — Split. Address: Zrinsko-Frankopanska 19, 21000 Split, Croatia. E-mail: donedvard@gmail.com